

Asia: VN/24927/2020

Lausuntopyyntö uudistettavan lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeen luonnoksesta

Lausunnonantajan lausunto

Huomiot ohjeen yleisestä osasta: luvut 1–3

MIELI Suomen Mielenterveys ry pitää lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeen päivitystä tervetulleena mutta haluaa kiinnittää säädösehdotusten vaikutusarvioinnin ohjetyöryhmän huomion mielenterveys- ja kansalaisyhteisövaikutusten arviointiin.

MIELI ry pitää tärkeänä että vaikutusarvioinneissa otetaan huomioon näkökulmia laaja-alaisesti. Arvio ei saa perustua vain kapeaan asiantuntemukseen, vaan vaikutusarvioinnissa tulee hyödyntää myös kansalaisten ja niiden järjestöjen asiantuntemusta, jolloin arviointiin saadaan uusia näkökulmia ja vallankäytön näkökulmasta arviointi perustuu laajemmin eri tahojen näkökulmiin. MIELI ry pitää siksi oikeasuuntaisena, että arvioinnin tiedonkeruussa painotetaan myös kuulemisia, sidosryhmäkeskusteluja ja kyselyitä.

Huomiot perus- ja ihmisoikeusvaikutuksista: luku 4.1

MIELI ry painottaa, että vahva kansalaisyhteiskunta luo perustan usean perustuslaissa mainitun perusoikeuden toteutumiseen. Kansalaisyhteiskunnan elinvoimaisuus turvaa kansanvallan toteutumista tarjoamalla osallisuuden ja vaikuttamisen kanavia, nostamalla esille niiden väestöryhmien ääntä, jotka muuten jäisivät yhteiskunnassa marginaaliin ja mahdollistamalla monelle väestöryhmälle välttämätöntä tukea ja palveluita. Kansalaisjärjestöt muodostavat kansalaisyhteiskunnan ydinrakenteen. Tällä vuosituhannella on useissa selvityksissä tunnistettu huolestuttavia kehityssuuntia kansalaisyhteiskunnan elinvoimaisuuden ja riippumattomuuden näkökulmasta. Vaikka kansalaisyhteiskunnan ja -järjestöjen toimintaedellytysten turvaaminen on ollut tavoitteena useissa hallinnon prosesseissa, käynnissä olleissa laajakantoisissa valmisteluprosesseissa kuten sote-valmistelussa tai järjestöjen avustusjärjestelmän kehittämistyössä ei ole tehty arvioitu uudistusten kansalaisyhteiskuntavaikutuksia.

Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa tulee siksi kiinnittää erityistä huomiota kansalaisyhteiskunnan edellytysten turvaamiseen ja vahvistamiseen. Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia koskevaan lukuun tulee lisätä maininta tarpeesta tarkastella vaikutuksia ei pelkästään kansalaisoikeuksiin vaan myös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiin.

Huomiot taloudellisista vaikutuksista: luku 4.2

-

Huomiot ympäristövaikutuksista: luku 4.3

MIELI ry katsoo, että osiossa 4.3.6 (Ihmisten terveys, elinolot ja viihtyvyys) tulisi huomioida myös vaikutukset psyykkiseen hyvinvointiin. Esitämme että sivulla 67 olevaan listaukseen "Keskeisiä kysymyksiä, vaikuttaako säädös" lisätään:

- ihmisten mielen hyvinvoinnin suojatekijöihin (kontrolli, osallisuus, resilienssi, yhteisöllisyys)

Huomiot muista ihmisiin kohdistuvista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista: luku 4.4

Mielenterveys on oleellinen osa hyvinvointia, ja MIELI ry pitää tärkeänä, että mielenterveys tulee paremmin huomioiduksi lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeeseen.

Mielenterveys on keskeistä yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyvinvoinnille ja menestykselle. Lähes 20 %:lla suomalaisista on jokin mielenterveyden häiriö. Noin puolet suomalaisista kokee elämänsä aikana jonkin mielenterveyden häiriön. Mielenterveysongelmien kokonaiskustannukset Suomelle olivat 11 miljardia euroa (OECD 2018). Yli puolet työkyvyttömyyseläkkeistä aiheutuu mielenterveyden häiriöistä.

Säädösvaikutusten arvioinnissa ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia arvioidaan STM:n selvityksen mukaan hyvin vähän ja mielenterveysvaikutuksia ei tästä joukosta ole tunnistettu (Rantala ym. 2019). MIELI ry esittää, että lukuun 4.4. tulee lisätä osio ihmisten mielenterveyteen kohdistuvista vaikutuksista.

Mielenterveyttä rakennetaan kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Mielenterveyden merkityksestä huolimatta päätösten vaikutuksia mielenterveyteen ei monesti arvioida riittävän hyvin. Tämän puutteen takia MIELI ry pitää tärkeänä, että arviointiohjeeseen lisätään erillinen osio mielenterveysvaikutusten arvioinnista.

MIELI ry katsoo, että mielen hyvinvoinnin ohittaminen osiossa 4.4.7. on merkittävä puute. Osiossa käytetään ilmaisua "sosiaalinen hyvinvointi", joka sulkee pois yksilön kokeman mielen hyvinvoinnin. Ehdotamme käsitteen laajentamista, näin esimerkiksi sivulla 83 tulisi lukea: "Ihmisen arkiympäristöä, kotia, päiväkotia, koulua, työpaikkoja, asuinalueita ja liikennettä koskevat päätökset voivat olla terveyttä ja sosiaalista sekä mielen hyvinvointia vahvistavia tai niitä heikentäviä."

Vaikutukset mielen hyvinvointiin on osa ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. Usean eri näkökulman rinnakkainen tarkastelu ja moninäkökulmaisuus mahdollistaa myös intersektionaalisten vaikutusten tunnistamista

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointitoiminnan eräänä arvona on se, että arviointiin osallistuu mahdollisuuksien mukaan myös ne, joiden hyvinvointiin arvioitava päätös kohdistuu. Vaikutuksen kohteena olevien ihmisryhmien kuuleminen, arvioinnin kommentointi ja parhaassa tapauksessa arviointiin osallistuminen täydentävät asiantuntija-arviointia. Erityisesti mielenterveysvaikutusten arvioinneissa on syytä harkita myös kokemusasiantuntijoiden hyödyntämistä ennakoarvioinneissa. Osallisuus vaikutusten arviointiin voi jopa vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja toimia syrjäytymisen vastaparina. On tiedossa, että osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet tukevat mielenterveyttä, joten vaikutusten arvioinnin prosessilla voi myös olla itsessään myönteisiä mielenterveysvaikutuksia. MIELI ry katsoo, että ihmisiin kohdistuvien arviointien osalta tulisi arviointiohjeessa nykyistä vahvemmin tuoda esille kohderyhmän osallisuus arviointiprosessiin.

Muut huomiot

Eri sektorien toimenpiteiden mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia kehitetään parasta aikaa valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoittamassa hankkeessa "Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi - MIVA käyttöön", jonka toteutuksesta vastaa THL ja MIELI ry. Työn edetessä olemme mielellämme Lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeen laatijoiden käytettävissä mielenterveysvaikutusten asiantuntijoina.

Wahlbeck Kristian
MIELI Suomen Mielenterveys ry